

**TÜRKİYE VE İRAN İLİŞKİLERİNDE PETROLÜN ROLÜ
ROLE OF OIL IN TURKEY AND IRAN RELATIONS****Gökmen KANTAR**

Namık Kemal Üniversitesi / İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi gokmenkantar06@gmail.com

ÖZ

Türkiye'nin, İran ile yapmış olduğu enerji iş birliği; hem dünya hem de Ortadoğu'da enerji stratejilerinin belirlenmesine yeni bir vizyon katmıştır. Dünyada enerji kaynaklarının üretiminin ve tüketiminin gelecek yıllarda da devam edeceği öngörülmektedir. Bu yüzyılda da petrol ve doğalgaz talebi dünyada giderek artan bir şekilde devam edecektir. Bu düşünceler ışığında enerji sahibi olan ülkeler önemlerini korurken; bunun yanında, bu enerjiyi dünyaya dağıtan ve ulaştırılan ülkelerin önemi de artacaktır. Avrupa'da son 50 yıldır, Türkiye'de ise 30 yıldır gelişen ve önemi giderek artan lojistik enerji alım satımı ve özellikle petrol, maliyetlerin düşürülmesinde büyük rol oynamaktadır. Türkiye'nin, Asya ve Avrupa arasında stratejik bir konumda bulunması yanında; Gümrük Birliğinin içerisinde olması, onun bu jeopolitik değerini daha da arttırmaktadır. Diğer yandan İran'ın, ABD ile olan siyasi sorunları; Avrupa Birliğini enerji konusunda endişelendirmektedir. Bu durum Türkiye ile İran'ın, siyasi ve ekonomik ilişkilerine de yansımaktadır. Bu sorunlara rağmen Türkiye, enerji alanında arz ile talep arasında arabulucu konumundadır. Türkiye için petrol ne kadar değerliyse; İran için de petrolü pazarlamak ve dağıtmak o kadar önemlidir. Türkiye, enerjinin bölgeden güvenli ve hızlı ulaşımı noktasında kavşak konumdadır. Bunun için de Türkiye ve İran ülke ekonomilerini geliştirmek ve güç alanlarını genişletmek için birbirine muhtaç iki ülke durumundadırlar. Sonuç olarak bu çalışma içerisinde bu birlikteliğin şekillenmesinde etkisi olan petrolün rolü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İran, Enerji Politikaları, Petrol ve Doğalgaz**ABSTRACT**

Turkey's energy cooperation with Iran has added a new vision to the determination of energy strategies both in the world and in the Middle East. Production and consumption of energy resources in the world is expected to continue in the coming years. In this century, the demand for oil and natural gas will continue gradually in the world. In the light of these ideas, countries that have energy preserve their importance, while in addition, the importance of countries that distribute and transport this energy to the world will increase. For the last 50 years in Europe and in Turkey for the past 30 years, the increasing importance of logistics energy purchase and especially oil plays a major role in reducing costs. Turkey has a strategic position between Asia and Europe, as well as being in the Customs Union, its geopolitical value increases even more. On the other hand, Iran's political problems with the United States concern the European Union about energy. This is reflected in the political and economic relations between Turkey and Iran. Despite these problems, Turkey is a mediator between supply and demand in the energy field. The more valuable oil is to Turkey, the more important it is to market and distribute oil for Iran. Turkey is at a crossroads in the safe and fast transportation of energy from the region. For this reason, Turkey and Iran are two countries in need of each other to develop their economies and expand their power fields. As a result, this study will focus on the role of oil that has an impact on the shaping of this union.

Keywords: Turkey, Iran, energy policies, Oil and gas**1. GİRİŞ**

Küreselleşme ile birlikte, mal ve hizmet üretimi çok hızlı bir şekilde dünyanın her tarafına ulaşmaya başlamıştır. Dünyada küreselleşmeye bağlı olarak rekabet artmış, teknolojik gelişim baş döndürücü bir hale gelmiştir. Günümüz rekabet ortamında kalıcı olabilmek, öne geçebilmek ve pazarlayabilmek; iyi ilişkilerin devamı ile mümkündür. Rekabette avantajlı olmak, ancak maliyetlerin en alt seviyeye çekilmesiyle mümkündür. Bu durumun ülkelerin enerji politikalarını belirlemede oldukça önemlidir. Dış politikada ülkelerin stratejilerini bu arz ve talep dengesi oluşturmaktadır. Kısacası Daha fazla satabilmenin yolu ise üretme ve pazarlama stratejilerinden geçmektedir. Ülkeler yeni pazarlar veya müşteriler için diğer ülkeler ile stratejik ortaklık kurma yoluna gitmişlerdir. Bu ilişkileri güçlü bir şekilde kuran ülkeler enerji alanında karlılıklarını artırmışlardır. Bu çalışmanın da amacı Türkiye ve İran ilişkisinde petrol ve doğal gazın önemini belirtmekle beraber; üretilen petrol ve doğalgazın dağıtımını esnasında yapılan maliyetlerin aşağıya çekilmesi için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiğini incelemektir. İran, ürettiği petrol ve doğalgazı satabilmek için

etkin bir dış ticaret politikası izlemek zorundadır. Bu etkin politikayı gerçekleştirmenin yolu, Avrupa ile Ortadoğu arasında köprü görevi gören Türkiye'den geçmektedir. İran'ın özellikle Avrupa birliğine üretim fazlası petrol ve doğalgazını satabilmesi için Türkiye ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesi şarttır. Çünkü Türkiye, dünyada bulunduğu jeopolitik konumu ile önemli bir kavşak noktasındadır.

1.1. İran ve Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Süreci

Türkler ile İranlılar arasında ilk ilişkilerin kurulması çok eski zamanlara dayanmaktadır. Türkler ile İranlılar, tarihin ilk devirlerinden itibaren sürekli birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler "İran-Turan" harpleri olarak bilinir ve çoğunlukla da Türklerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu zaferler sonucu 6. yüzyıldan itibaren birçok Türk kabileleri İran'ın doğu kesimlerinde varlıklarını hissettirmişlerdir (Saray, 1999:17). İlk Türk ve İran ilişkileri M.Ö IV. Yüzyılda Asya'da ilk Türk devleti olarak kurulan Büyük Hun İmparatorluğunu döneminde başlamaktadır. Hz. Ömer zamanında İran'a giren İslam orduları, 641 Nihavend savaşı sonrasında bütün İran'ı fethetmiştir. Böylece kökü Medlere ve Perslere dayanan Sasani kültürü yerini yeni bir kültüre İslam'a bırakmıştır. İran'ın fethinden sonra İslam orduları Orta Asya'da Ceyhun nehrine kadar varmış ve Türklerle karşılaşmışlardır. Ziyad ibn-i Sailah kumandasındaki İslam orduları ile Batı bölgesindeki genel valisi idaresindeki Çin ordusu arasındaki savaş Türklerin Müslümanlar yanında yer alması üzerine Çinlilerin mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde Türkler İslamiyet'le tanışmışlar ve böylece Türklerin İslamiyet'e geçişi başlamıştır (Saray, 1999:23). Abbasiler döneminden sonra İran, önce bir Türk devleti olan Gaznelilerin; sonrada Selçukluların hâkimiyetine geçmiştir. Selçuklular zamanında Türkler İran'ı yalnızca idare etmekle kalmamış, aynı zamanda kitleler halinde bu ülkeye gelip yerleşmişlerdir. Bu yerleşmeden sonra İran, önemli bir Türk nüfusa sahip bölge haline gelmiştir. Bu dönemde İslamiyet, bölgeye iyice yerleşmiştir. Bununla beraber, 13. yüzyıldaki Moğol istilası döneminde Türklerin ve İslam'ın hem maddi hem de manevi anlamda büyük yara aldığı söylenebilir. Bütün bu tahribatın haricinde Moğolların Şiiliği koruması, bu mezhebin hayat bulunmasının önünü açmıştır. Bu dönemde İran'da Moğol egemenliği genişlemiş ve 1258'de İlhanlılar Devleti kurulmuştur. 1369'da Timur'un ortaya çıkışından sonraki dönemde 1453'te İran topraklarında Karakoyunlular ve Akkoyunlular Devletleri kurulmuştur (Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1994:25). Yirminci yüzyıla kadar İran ve Türkiye arasındaki ilişkiler tarihi Osmanlı, Fas, Sünni-Şii mücadelesi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı-Fars arasındaki ilişkilerde siyaset ve motivasyon aracı olarak, çoğu kez Sünni-Şii mezhebi arasındaki rekabet kullanılmıştır. İslam dünyasının liderliğini ele geçirme çabaları iki ülke için rekabet ortamını daha da arttırmıştır. Bu mücadele dini, siyasi, stratejik ve ekonomik sebeplerle 1918'e kadar sürmüştür (Çetinsaya, 2008: 23). İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu yeni dünya düzeninde Türkiye ve İran, SSCB'den tehdit algılamaları ve bu nedenle de Batı bloğuna yakın olmalarıyla benzer bir dış politika izlemeye başlamışlardır (Atay, 2002: 650). Bu durumun en önemli nedeni SSCB'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den Boğazlarda ayrıcalık ve Kars ile Ardahan'ı; İran'dan da Kuzey İran'ın Petrol kaynakları üzerinden ayrıcalık talep etmesidir. SSCB'den gelen bu tehdit her ki ülkeyi de deniz gücü ağırlıklı Batı güvenlik şemsiyesine yöneltmiştir. Türkiye bu güvenlik şemsiyesini demokrasiye geçiş ile sağlarken, İran Şah idaresinden Batı ile bağlantılı otoriter bir rejime yönelmiştir (Davutoğlu, 2005: 430), SSCB tehdidinde karşı oluşturulan ortak politikalar nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler Musaddık'ın iktidara gelmesine kadar olan süreçte canlılığını korumaya devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında İran, soğuk savaş döneminin ilk mücadele alanlarından biri olmuştur. Sovyetler Birliği askerlerini İran topraklarından çekmekte bir süre direnmiş ve kontrolü altında olan bölgelerde Azeri ve Kürt cumhuriyetlerinin kurulmasını sağlamıştır. Ancak kısa süre sonra, ABD'nin baskısı ve soğuk savaş gelişmeleri dolayısıyla Sovyet askerleri bölgeden çekilmiş ve bu iki oluşum, İran ordusu tarafından kolayca ortadan kaldırılmıştır. 1946'da Sovyet kuvvetleri İran'dan çekilmesine rağmen, 1949'larda ABD, İran'ın içinde bulunduğu ekonomik ve politik çürüme sonunda ülkenin tekrar SSCB pençesine düşmesinden korkmaya başlamıştır. Bu nedenle İran, bu dönemden sonrasında Amerikan dış politikasının ön safında yer almıştır (Daniel,1999: 522). Çünkü İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'nin petrol üretim ve rezervlerini çok hızlı bir şekilde tüketmesi, onu petrol kaynaklarını çeşitlendirmeye ve diğer bölgelerdeki petrol üzerinde de söz sahibi olmaya sevk ediyordu (Soy, 2007: 124). Bu tarihsel deneyim sonucunda İran, 1951 Musaddık'ın iktidarında iktisadi, siyasi tam bağımsızlığı ve dış politika alanında "negatif denge doktorini" ni savunmaya başlamıştır (Çetinsaya, 2008: 28). Bu doktrine göre: Soğuk Savaş yıllarından İran'ın en temel dış politik amacı, büyük güçleri kendi ulusal ve bölgesel çıkarlarını en üst düzeye çıkaracak şekilde dengelemektir. İran bu amaca ulaşmak için dört farklı yöntem uygulamıştır. Bu yöntemlerden birincisi, her iki süper devlete de bazı menfaatler temin etmeyi öngören pozitif denge stratejisiydi. İkinci strateji, süper devletten hiçbirine taviz vermemeyi öngören negatif dengedydi. Üçüncü stratejiye göre, iki süper devletin kendi üzerindeki etki ve baskısını başka bir Batılı büyük

bir devletle ortadan kaldırmayı çalışacaktı. Son olarak da şu ya da bu süper devlete müttefik olmak da bir alternatif olarak düşünülmüştür (Güngörmüş, 2008: 133). Musaddık'ın uygulamış olduğu petrol politikası, başta İngiltere olmak üzere Batı ile arasının açılmasına neden olmuş ve sonunda 1953 ortalarında İngiliz ve Amerikan gizli servislerinin ortak bir operasyonu ile Musaddık devrilmiştir. Diğer yandan ise Türkiye'nin Batı bloku içinde yerini alması ve aktif yol oynama çabaları; Türk-İran ilişkilerindeki gerginlikleri arttırmıştır. Musaddık dönemi Türk-İran ilişkilerinin iyice gerginleştiği, kopma noktasına geldiği bir dönemde olmuştur. Türkiye Musaddık hareketinden rahatsız olmuştur. Türkiye'nin Musaddık rejimine bir Sovyet komplosu olarak yaklaşması ve petrol meselesinin gündeme geldiği uluslararası platformlarda İngiltere'yi desteklemesi ilişkileri en alt düzeye indirmiştir. Türkiye bu dönemde İran'a uygulanan petrol ambargosuna da uymuştur. 1950'li yılların ilk yarısı Orta Doğu savunmasına çözüm arayışları dönemedir. Daha sonra ise Türk-İran ilişkileri, iki ülkenin kendi politikaları doğrultusunda değil; ABD'nin teşviki ve onun çizdiği stratejik yörüngede gelişmiştir. Sonuçta, 1955 Kasım'ında İran'da Bağdat Paketi'ne dâhil olmuştur (Çetinsaya, 2006: 11). Ancak kurulması için bu kadar uğraşılacak Bağdat Paketi ve 1959'da Irak ayrıldıktan sonraki ismiyle CENTO (Central Treaty Organization) bekleneni verememiş ve başarısız bir örgüt olarak kalmıştır. Ayrıca aynı dönemde ABD ile SSCB arasındaki yumuşama (Detant) süreci ile birlikte ABD'nin CENTO'ya ilgisi azalırken, Türkiye de dış politikasına farklı bir yön vermeye çalışmıştır. Bununla birlikte CENTO Türkiye ve İran arasında ticaret, ulaşım ve iletişim alanında bazı işbirliği ve gelişmeler vesile olmuştur. İslam Devrimi sonrası İran, 11 Mart 1979'da "Yalnız emperyalistlerin çıkarlarını koruduğu" gerekçesiyle CENTO'dan çekildiğini; ertesi günü de Pakistan hükümeti "Pakistan'ın güvenliğini koruyamadı" gerekçesiyle üyelikten ayrıldığını açıklamıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı da 13 Mart 1979'da bir açıklamayla, "Her iki devletin ayrılma kararlarını saygıyla karşıladığını, artık örgütün bölgede fiilen işlevini yitirdiğini ve sona erdirilmesi için gerekli işlemlerin yapılacağını" belirtmiştir (Sosyal, 1991: 495).

1.2. Türkiye ve İran Arasındaki Ekonomik İlişkiler

Türkiye ve İran arasındaki ekonomik ilişkiler iki ülkenin komşu olması nedeniyle her alanda gerçekleşmiştir. Bu ticaret hacminin en önemli adımı enerji olup, 1960'lardan başlayıp 1990'lara kadar düşünülen doğalgaz boru hattıyla ilgili anlaşmanın imzalanıp sonuçlandırılmasıdır. Son şekli Ağustos 1996'da Refahiyol hükümeti zamanında varılan anlaşmaya göre Türkiye, dünyanın İkinci büyük doğalgaz kaynaklarına sahip olan İran'dan yılda 10 milyar m³ doğalgaz alacaktır. ABD'nin İran'da 20 milyon dolar üzerinde hidrokarbür yatırımı yapacak şirketlere ambargo uygulama kararına (D'Amato Yasası) uymak istemeyen BOTAS (Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş), boru hattının sadece Türkiye tarafını finansmanını üstlenirken, İran da kendi sınırlarında kalan inşaatı üstlenmiştir. Ermenistan ile de anlaşmaya varan İran, finansman kaynağı yetersizliğinden ötürü kendi ihtiyacından daha fazla doğalgaz üretmemektedir. Bu yüzden projenin ilk yıllarında İran'ın Türkmenistan doğalgazının Türkiye'ye ulaştırılmasında geçiş ülkesi olarak katkı sağlamasına onay verilmiştir. İran'ın yeterli sermaye kaynağı bulunduğu da Türkiye'ye vermesinde görüş birliğine varılmıştır (Oran, 2005: 585). Temmuz 1996'da Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığında Refahiyol Hükümetinin iktidarda olması, İran ile ilişkilerde yeni bir döneme geçiş olarak görülmüş ve büyük bir beklentiye neden olmuştur. Başbakan Erbakan, kamuoyunda çok tartışılan ilk yurtdışı gezisini Ağustos 1996'da İran'ı ziyaret ederek yapmıştır. İki ülke arasında siyasi ilişkilerin sonunda doğru yola girdiğini gösteren icraatlardan biriside uzun zamandır tartışılan doğalgaz alımı meselesidir. Buna göre Türkiye, doğu bölgelerindeki doğal gaz ihtiyacını karşılayabilmek için İran'dan doğalgaz almayı kabul etmiştir. 1996'da dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan, İran'da 23 milyar dolarlık bir doğalgaz anlaşması imzalanmıştır. Daha sonra bu projeleri yaşama geçirmek için bazı bakan ve üst düzey bürokratların karşılıklı ziyaretleri olmuştur (Çetinsaya, 2008: 176).

Diğer yandan ise İran, bu dönemde Ermenistan ve Rusya ile işbirliği ve dayanışma içerisinde olmuştur. İran, SSCB'den ayrılarak bağımsızlığını kazanan Türki Cumhuriyetler ve Kafkas ülkeleriyle ilişkilerini geliştirirken; Rusya'yı da yeni dönemdeki müttefiklerinden biri olarak kabul etmiştir. Özellikle askeri ve nükleer enerji konularında Rusya ile işbirliğini arttırmıştır (Erdoğan, 2008: 273). Örneğin 2 Şubat 1995'te İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı Gholam Reza Aghazadeh ile Rusya'nın Federal Atom Enerjisi Başkanı Alexander Rumyantsev arasında imzalanan anlaşma ile Rusya'nın, İran'a nükleer yakıt vermesi ve İran'ın da kullanılmış yakıtı Rusya'ya geri vermesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bu anlaşma ABD tarafından ise İran'ın nükleer silah üretmesi konusunda elde ettiği önemli bir kazanım olarak görülmüştür. ABD Başkanı Clinton döneminde uygulanan ikili çevreleme politikası ile hem Irak'ın hem de İran'ın çevrelenmesine ve bu iki devletin geçmişte, SSCB örneğinde olduğu gibi uluslararası arenadan dışlanarak zayıflatılmalarına karar verilmiştir. İran Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin 1996'da Türkiye'yi ziyaretinden rahatsız olan ABD, Türkiye'nin bir NATO müttefiki olarak kitle imha silahları geliştiren bir ülkeyle askeri

ilişkilerini geliştirmeye çalışmasının alışılmadık bir durum olduğunu belirtmiştir (Aydın-Aras, 2004: 120). Bütün bu gelişmelere rağmen Rafsancani'nin Türkiye'yi ziyareti ile Ağustos ayında başlayan süreç tamamlanmıştır. Görüşmelerde ulaşım, turizm endüstrisi ve ticari alandaki İşbirliğinin yanında savunma, istihbarat ve gümrük birliği alanlarında da işbirliği konuları ele alınmış; bir dizi ekonomik anlaşma ve protokoller imzalanmıştır (Çetinsaya, 2008: 177). Refahiyol döneminden, 2001'e gelindiğinde doğalgaz boru hattı projesi bitmiş ve gaz alımı başlamıştır. Daha sonra ise İran doğalgazının Avrupa'ya, Türkiye üzerinden aktarılması için 2008'de imzalanan mutabakat anlaşması ile 1720 kilometrelik boru hattının İran'dan başlayarak, Türkiye üzerinden Almanya'ya ulaşması hedeflenmiştir. Bu projenin Türkiye bölümünün inşaatına 4 milyar dolarlık bir kaynak aktarılması planlanmış ise de proje için 2013 yılında çalışmalara başlanmıştır. Türkiye'de 25 Temmuz 2013'te Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararla İran doğalgazını Türkiye üzerinden Almanya'ya taşıyacak 1.720 kilometrelik boru hattının hayata geçirilmesi için düğmeye basıldı. Dev boru hattı, Bakanlar Kurulu kararında yer alan kamulaştırma bölgelerine göre Ağrı'dan başlayarak, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Sivas, Yozgat, Kırşehir ve Kırıkkale üzerinden başkent Ankara'ya ulaşması; buradan Eskişehir, Kütahya, Bilecik, Bursa, Balıkesir, Çanakkale'ye uzanarak, denizin altından Tekirdağ'a ve hemen ardından Edirne'de son bulması planlanmıştır (Yeniçağ, 12.11.2013). Çalışmaları devam eden boru hattı, jeopolitik açıdan büyük önem taşımaktadır. İran, ürettiği doğalgazı şimdilik sadece iki ülkeye; Türkiye ve Ermenistan'a satabiliyor. Doğu komşusundan yılda 8 milyar metre küp doğalgaz satın alan Türkiye, İran'ın en büyük müşterisi. Uluslararası yaptırımlar nedeniyle ekonomisi ciddi anlamda darboğaza giren İran, bu boru hattıyla hem Batı piyasalarına ulaşacak hem de ekonomisine güçlü bir kaynak kazandıracaktır. Türkiye ve İran ekonomik ilişkilerinde ciddi bir potansiyel bulunsa da henüz ticaret istenilen düzeye ulaşmamıştır. Türkiye ile İran arasında yakın dönemde görülen siyasi işbirliği ekonomik ilişkileri de olumlu yönde etkilemektedir. Bugün Türkiye ve İran arasında 14 milyar dolara yaklaşan bir ticaret hacmi olsa da bunun büyük bölümünü Türkiye'nin İran'dan aldığı petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır (İnat ve Yeğin, 2015:167). Diğer yandan ise günümüzde iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine engel olmak isteyen farklı çevreler, değişik sebeplerden dolayı, Türkiye'nin, İran ile olan ekonomik ilişkilerini olumsuz yönde etkilemeyi sürdürmektedirler. Türkiye'nin, 2023 hedeflerine ulaşabilmesi için sınır komşusu İran'la, ticaret hacminin en asgari 100 milyar dolar olarak gerçekleştirmesi gerekmektedir.

1.3. Petrolün, Türkiye ve İran İlişkilerine Etkisi

Ticari manada dünyanın ilk petrol kuyusu 1848 senesinde Azerbaycan'da, ABD'ndeki ilk kuyu ise bundan yaklaşık beş sene önce Pensilvanya eyaletinde kazılmıştır. Ortadoğu'da ve Hazar Bölgesinde ülkeler gerek politik gerekse ekonomik istikrarı yakalamak için büyük gayret sarf etmektedirler. Bunun içinde bölge ülkeleri, zengin doğal kaynaklarını kullanarak, ekonomik ve politik yapıyı güçlendirme gayretini içine girmişlerdir. Ancak bu şekilde önemli bir gelir elde ederek diğer ülkelere göre bir avantaj sağlama çabası içindedirler. Özellikle petrol gelirleri ülkelerin servet toplamalarına petrol dışı sektörlerle kaynak aktarılmasında ve ekonomilerin canlandırılmasında önemli bir role sahiptir (Yergin ,1995: 895). Petrolün eski zamanlardan beri bilinmesi ve kullanılması buranın dünya petrol endüstrisinin ilk kurulduğu bölge olmasını sağlamıştır. Bilindiği kadarıyla 1829 senesine kadar bu bölgede elle kazılarak 82 tane petrol kuyusu açılmıştı (Yergin Daniel, 1995: 36). Hazar havzası, doğal gaz potansiyeli bakımından da çok zengin bir bölge olup, doğal gaz rezervlerinin toplam hidrokarbon rezervleri içinde üçte ikilik bir paya sahip olduğu hesaplanmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre bölgenin ispatlanmış doğalgaz rezervi 6,7-9,2 trilyon metre küp, muhtemel kaynaklar ise 8 trilyon metre küptür. Dünya Petrol kaynaklarının ortalama %65'ine, doğalgaz kaynaklarının da %70'ine sahip ülkelere komşu olan Türkiye, jeopolitik konumu ile bu kaynakların sahibi ülkelerle, ihtiyacı olan ülkeler arasında bir enerji koridoru olma özelliği taşımaktadır. İran, Türkiye ve Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi ile Türkiye'nin, ihtiyaç duyması halinde hattan doğal gaz elde etmesi; Türkiye'ye gaz ithalatında daha rahat ve kolay bir pazar alanı sağlayacaktır. Boru hattı projesi kapsamında Türkiye'nin, doğalgaz geçiş ücretinden elde edeceği gelirin yanı sıra; ülkemizde faaliyette bulunan özel şirketlerin uluslararası nakliye ve ticaret hacmini arttıracaktır. Söz konusu durum Türkiye'nin, ekonomik gelirlerini de büyük oranda katkı sağlayacaktır. Enerji tüketicisi Batı ile enerji zengini Doğunun, Türkiye üzerinden geçen boru hatlarıyla birbirine bağlanması; Türkiye üzerindeki Doğu-Batı arası enerji koridorunu güçlendirecektir. Türkiye bu özelliği ile sosyoekonomik kalkınmasında ve jeopolitik öneminin artmasında çok önemli bir konum elde edecektir. Bu konumu Türkiye'nin, 21. Yüzyılda her alanda rekabet ve pazarlık gücünü arttıracığı gibi ticaret yoluyla iki taraf arasında var olan güven bunalımı aşılacak benzeri politik ve siyasi bir takım sorunların çözümüne de katkı sağlayacaktır. Ülkelerin büyüyen nüfusunun ihtiyaçlarını gidermeye paralel olarak ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlama doğrultusunda çaba göstermeleri gerekmektedir (Bakkal ve diğerleri, 2018b: 800). Enerji Projelerinin gerçekleşmesiyle beraber, Avrupa'daki

yüksek ve artan enerji fiyatlarının sabitletmesinde, piyasa parametrelerinin daha şeffaf hale gelmesinde ve Avrupa'nın büyüyen enerji talebinin karşılanmasında önemli bir etki edecektir. Bu durum Türkiye'nin konumunu ekonomik ve siyasi açıdan güçlendirecektir. Türkiye, Avrupa ve İran arasında bir enerji köprüsü görevi görerek bu hatlar üzerinde transit ücret ve vergi kazancı elde etmesi yanında, projenin yapımı ve inşaatında ihtiyaç duyulan iş gücü ile istihdamına ciddi katkılar sağlayacaktır. İktisat ve siyaseti birbirine bağlayan en önemli noktalardan biri de karar alma işlemidir. Karar alınırken amaçlara ulaşmak için değişik araçlar kullanılır (Bakkal ve diğerleri, 2018a: 229). Üçüncü bin yıla girilen günümüzde doğu –batı arasındaki enerji koridorunda Türkiye'nin güçlü bir konuma sahip olması, ekonomik alanda daha hızlı bir şekilde büyümesini de beraberinde getirecektir. Ekonomik alanda büyüme, politik ve siyasi alanda daha güçlü bir Türkiye yaratacaktır. Diğer yandan ise bölge ülkelerinin enerji altyapılarında ve kaynak ithal gereksinimlerinde Rusya'ya bağımlılıkları belli ölçülerde sürmektedir. Böylece Rusya'nın bu ülkelerin iç ve dış politikaları üzerinde etkili olmasına imkân sağlamaktadır (Aydın, Aras ve Pamir, 2006: 10). Söz konusu bu durum İran içinde geçerli olmakla beraber; Türkiye ile olan ilişkilerin belirlenmesinde de etkilidir. Hazar enerji kaynaklarının Bakü Tiflis Ceyhan boru hattı ile ilk defa Rusya topraklarından değil de, başka ülke topraklarından geçen boru hatları ile Batı pazarlarına taşınacak olması Rusya'nın bölge üzerinde egemenliğini kaybetmesine neden olacaktır. Rusya karşısında bağımsızlıklarını garantiye alan genç cumhuriyetler ekonomik olarak da gelişmeye başlayacak, bölgede barış ve istikrarın sağlanması mümkün olacaktır. Topraklarından boru hattı geçen ülkeler arasında siyasi, güvenlik ve ekonomik alanlarda bölgesel işbirliği gerçekleşecektir. Bakü Tiflis Ceyhan Boru hattı aynı zamanda tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlanmasına katkı sağlayacaktır (Erdoğan,118). Ayrıca tarihi İpek Yolu üzerinde bulunan İran'ın bu oluşuma katılmasıyla ekonomisi daha da güçlenecektir. Bakü Tiflis Ceyhan (BTC) boru hattının yapımı ile bölgesel güç olarak kuvvetlenen, topraklarından iki petrol boru hattı geçen ve boğazları denetimi altında tutan Türkiye, aynı zamanda dünya enerji paylaşımında da söz sahibi olacaktır. Bu durum aynı zamanda İran'ın da faydasına olacaktır. Büyüyen petrol pazarından, diğer ticari alanlara kadar büyük bir elde edecektir.

2.SONUÇ

Siyasette yaşanan sorunların, ekonomiyi ve ekonomik ilişkileri etkilemesi, bütün ülkeler açısından önemli bir problemdir. Dünya politikasında güçlü ve iddia sahibi olan ülkeler, bu ağırlıklarının kaynağını, ekonomik güçlerinden almaktadırlar. Ekonomik açıdan güçlü olmanın yolu ise başta komşular olmak üzere, bütün ülkelerle iyi ilişkiler kurmak, ticareti geliştirmek ve dünyaya açık bir ekonomi politikası uygulamaktan geçmektedir. Çünkü günümüz dünya ekonomisi dışa ve rekabete açık bir yapıdadır. Bunun içinde uluslararası ticareti her devlet, en iyi şekilde başarmak zorundadır. Bugün ürettiği hammadde ve malların dünyanın her köşesine gönderilmesi, her devlet için bir sorun ve rekabet ortamı oluşturmaktadır. Dünyadaki sosyolojik ve ekonomik gelişmeler ülkelerin, ihtiyaçlarının artmasına sebep olmuştur. Bunun içinde üretilen bütün malların pazarlanması sorunu, dış ticaretin hızlı gelişimine sebep olmuştur. İran'ın coğrafi konumu ve ipek yolu üzerinde bulunması nedeni ile hızlı bir gelişime ayak uydurmaya çalışan bir ülkedir. Gerek Çin, Hindistan, Rusya gerekse Türkiye üzerinden Avrupa'ya açılmak istemesi, İran'ın önemini daha da artırmıştır. Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyalarının kesiştiği noktada konumlanmış olan İran, Ortadoğu'da Arap olmayan milli kimliği ile çoklu etnik yapısı ve nükleer enerjisi ile bölge ve dünya da etken bir ülkedir. Üretici ülkeler, petrol ve doğalgaz pazarında kalıcı olabilmek için en son gelişmiş pazarlama tekniklerini uygulamakta, Pazar aktivitesi güçlü olanlar ayakta kalmaktadır. Bu rekabet ancak şirkete ve devlete, maliyet avantajı sağlandığı takdirde başarıyı getirir. Özellikle İran'ın petrol ve doğalgaza dayalı ekonomisi, onun dünya devletleri içinde önemli bir konuma sokmaktadır. Çünkü dünya enerji açısından mevcut şartlarda, doğalgaz ve petrolden vazgeçemez. Günümüz doğalgazın ön plana çıkmasındaki en önemli etken, doğalgazın çevreci bir enerji olması ve aynı zamanda elektrik üretimine uygun bir yakıt olmasından kaynaklanmaktadır. Dünyada doğalgaz kaynakları, başta Rusya olmak üzere; Ortadoğu ve Orta Asya bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Ortadoğu ve Rusya dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık % 72'sini oluşturur. Bunun içinde Rusya federasyonunun, payı % 26.6' dır. İkinci sırada ise İran ve Körfez ülkeleri gelmektedir. Günümüzde doğalgaz dünya toplam tüketiminin yaklaşık %23'ünü karşılamaktadır. Avrupa ülkelerinin tamamı Japonya, Çin ve Hindistan doğalgaza bağımlı hale gelmelerinin sebebi de bu ülkelerin doğalgazı hem sanayi hem de toplumun günlük yaşamında doğrudan kullandığı enerji olmasıdır. Çin, artan doğalgaz tüketimini sadece Hazar'dan karşılayamayacağından ve Ortadoğu ülkelerine yönelmek zorundadır. Ayrıca İran'ın, Türkiye ile olan yakınlığı ve bazı bölgelerinde, Türkçe konuşulması bir avantaj olarak görülmelidir. Özellikle tekstil ürünlerinin İran'a pazarlanması Türkiye'nin dış ticaret hacmini daha da arttırmaya yardımcı olacaktır.

Nitekim Türkiye'nin 2023 hedeflerine İran ve diğer komşularıyla ticaret hacmini 300 milyar dolara ve toplam dış ticaret hacmini ise 1 trilyon doların üzerine çıkarması gerekmektedir. Bu hedefler içerisinde en önemlisi olarak görünen de "dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girmek" amacı olarak görülmektedir. Bunun içinde Türkiye'nin, komşusu İran'la olan dış ticaret hacmini en asgari 100 milyar dolar düzeyinde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin, güvenlik ve refahını koruyup geliştirebilmesi için gerekli olan güce ulaşması açısından, ekonomisini büyütecek bu politik adımları atması zorunludur. Bu nedenle gerek İran'la gerekse diğer bölge ülkeleriyle arasındaki ekonomik ilişkileri arttırmanın, önündeki bütün engelleri ortadan kaldıracak adımlar atmalıdır. Dış ticaret alanında atılacak her adım başta Türkiye ve diğer bölge ülkelerine ekonomik güç ve istikrar getirecektir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin İran ile ekonomik ilişkilerini geliştirmesi başta iki ülke arasında yaşanan sorunların ortadan kalkmasına sebep olduğu gibi iki ülkenin dünya politikasında söz sahibi olabileceği bir konuma gelmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin, İran nükleer sorununun çözümü konusunda ortaya koymuş olduğu olumlu politika iki ülke ilişkilerinin güçlenmesine, ticaretin artmasına ve bölgede huzurun sağlanmasında etkili olabilecek sağlam adımlar olarak değerlendirilmelidir. Bu noktada Türkiye'nin tavrını devam ettirmesi önem kazanıyor. ABD yönetimi, toparlayamadığı ikili ilişkilerde mevcut gerginlikler sürerken, İran'ı çevreleme konusunda Ankara'ya yönelir mi? Şimdilik belirsiz. Türkiye, bölgede istikrarı ve güvenliği önemsiyor. Nitekim son günlerdeki protestolar İran hakkında çeşitli düzeylerde "dış müdahale ve istikrarsızlığın" istenmediği vurgulandı. Pakistan-Afganistan'dan İran ve Türkiye'ye gelen hattaki istikrarsızlıklar ve ABD'nin olumsuz açıklamaları, süreci sabote etmeye yönelik adımlar olarak görülüyor

KAYNAKÇA

Atay Akdevelioğlu-Ömer Küpçüoğlu (2002) 'İran la İlişkiler ', Ed. Oran, Türk Dış Politikası, İstanbul: İletişim Yayınları

Bakkal, Muharrem-Bakkal, Süreyya ve Kantar, Gökmen (2018a) TÜRKİYE'DE YAPILAN 1KASIM 2015 SEÇİMLERİNİN, MAKROEKONOMİYE ETKİLERİ, TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi, Yıl: 2018; Cilt: 10/KIŞ, Sayı: 37, KARS

Bakkal, Muharrem-Bakkal, Süreyya ve Yıldırım, Hakan (2018b) TÜRKİYE'DE BÖLGESEL EKONOMİK DENGESİZLİKLER VE ÇÖZÜM YOLLARI, Social Sciences Studies Journal Vol:4, Issue:15

http://sssjournal.com/Makaleler/1084718470_10_415.ID460.%20BAKKAL,%20BAKKAL%20&%20YILD IRIM_799-809.pdf

Çetinsaya, " Tarihsel Perspektifte Türkiye-İran ilişkileri ve Nükleer Sorun," Seta İran Dosyası,6.Temmuz 2006

Çetinsaya, "Türk-İran İlişkileri" , Der. Sönmezoğlu, Türk Dış Politikasının Analizi, İstanbul

Daniel Yergin, Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, Çev:Kamuran Tuncay, İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları

Davutoğlu, Ahmet (2012) Stratejik Derinlik, Küre Yayınları, İstanbul

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2001) Soru ve Cevaplarla Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>

Güngörmüş, Gamze Kona, 'Orta Asya'da Güç Mücadelesi,'

<http://gamzegungormuskona.blogspot.com/2007/08/trk-dnyas-aratrmalar-dergisi-say-133.html>, (Erişim Tarihi: 05.03.2018)

Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Türk-İran İlişkileri'nin Dünü, Bugünü Yarını, Ankara, 1994

İnat, Kemal ve Yegin, Abdullah (2015) "Türkiye'nin İran Politikası 2014", Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı, Türk Dış Politikası Yıllığı, (SETA Yayınları, İstanbul: 2015), s. 167.

Mustafa Aydın ve Damla Aras; "Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye İle Bağlantıları" , Uluslararası İlişkiler Dergisi,

Mutafa Aydın ve Damla Aras;"Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi;

Necdet Pamir, "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", (Çevrimiçi), <http://www.Asam.org.tr/temp/temp15.pdf>, 22 Temmuz 2006.

Oran, Baskın (2015) Türk Dış Politikası, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul

Saray, Mehmet (1999) Türk-İran ilişkileri. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999. VI, 344 s. ; 24 cm.

Soy, Bayram (2000) 'Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Irak Savaşı'na Ortadoğu: Medeniyetler Çatışması mı, Çıkar Mücadelesi mi ?,' Doğu Batı Düşünce Dergisi, Mayıs- Haziran- Temmuz

Soysal, İsmail (2007) Türkiye'nin Uluslararası Siyasi bağitları, Ankara: TTK Yayınları, Cilt: II (1945-1990), 1991, İstanbul.

Yeniçağ Gazetesi (12.11.2013) <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/avrupaya-iran-gazi-icin-boru-hatti-insa-edilecek-90999h.htm>